

Fehér zászló Erdély felett

KÖNTÖS-SZABÓ ZOLTÁN (CSALÁDI) KRÓNIKÁJÁNAK ELSŐ RÉSZE

Szabad-e a kritikusnak megrendültségét megosztani? Illő-e arról beszélni, hogy könnyeit törölgetve tette le kezéből a könyvet? Belefér-e a bírálóba a témával kapcsolatban a személyes tapasztalat, a fájdalom, a félelem, az együttérzés?

1.

Ami erről a könyvről mint irodalmi alkotásról elmondható, azt nagyon tömören összefoglalhatjuk. Egy regényfolyamnak első darabját tartjuk a kezünkben. A műben elbeszélte események időhatára 1916 és 1921. K. unitárius lelkész, aki 1889-ben született Nagyenyeden, egész életében naplót (diáriumot) vezetett. „A családi hagyaték az idősebb fivér tragikus halála után kerül az öcs tulajdonába, aki Erdélyből csempészi át Magyarországra a nyolcvanas évek végén. Az egész örökség, az emléktárgyakkal együtt, elfér egy vulkánfőber utazótáskában. Nagyapjuk több mint hetven évig vezet diáriumot.” Ezek a könyv első mondatai. A nagyapa: K. tiszteletes. Az öcs, az unoka: az író, Köntös-Szabó Zoltán.

A könyvnek három – betűtípussal, betűnagysággal, sorkihagyással megkülönböztetett, léniával elválasztott – rétege van. Az egyik réteg: K. tiszteletes anilintintával írt eseménynaplója. A másik réteg: az unoka vissza- és előretaló kommentárja, az időjáték, amelyből a történések előzménye és távlata kirajzolódik. A harmadik réteg: különféle korabeli dokumentumok, szerződések, újságcikkek szövege. Úgy tetszik, valóban létezik egy Magyarországra átcsempészett családi hagyaték, egy somkóró illatú napló, bár ennek léte vagy nemléte másodlagos (pusztán filológiai) kérdés. Ami fontosabb: egy hiteles dokumentumnak *látszó* művet tartunk a kezünkben. Ennek a látszatnak az elfogadtatása, elhíthetése pedig már az esztétikai minőség kérdése. Köntös-Szabó Zoltán *írói* remeklése, hogy azt is, amit nyilvánvalóan ő ad hozzá a tényekhez, nem kitalálásnak érzékeljük, hanem tényként fogadjuk el. A könyv homogénná formált műegész, lebilincselő olvasmány; a fölkavaró művészi élmény hatásával ajándékozta meg az olvasót.

K. tiszteletes előbb Etelkafalván, majd Torda közelében, Aranyosvidéken, Szentseren szolgál. 1913-ban köt házasságot. Első gyermeke, Zoltán korán meghal, második gyermeke Anna. (Ő lesz az 1940-ben született író, a másodszületett unoka édesanyja.) A családi élet és a köztörténet eseményeit az ő nézőpontjából látjuk. K. tiszteletes „bárányos jóhiszeműségű” ember, „szerfölött” naiv és idealista. Világlátásának kritikáját felesége, a kis papné fogalmazza meg, akit hajdan a színészi pálya vonzott, de életét végül is egy mezei lelkésszel osztja meg. K. tiszteletes tanult ember, értelmiségi, hétköznapjaiban, diáriumában hitelesen férnek meg egymással a parókia, a háztartás csip-csup gondjai és a világpolitika eseményeire történő reagálások. Nyájához hű pásztor. S ha gondolkodásmódját, tetteit (feleségével együtt) alkalmanként naivnak ítéljük is, végső soron a helytállásban, a hűségben, az ellenféllel való „bánásmódban” neki adunk igazat. A lelkészcsalád körül fölvonulnak az erdélyi falu jellegzetes alakjai, megalkuvók és alkalmazkodók, hűségben megmaradók és repatriálók, magyarok és románok – egy-egy eposzi jelző hangsúlyozza tulajdonságukat: a borissza harangozó, a takaros-faros

harangozóné, a széle-hossza kurátor atyámfia, a pöttöm doktor, a fogkefe-szemöldökű postamester, a zsidó kocsmáros, a menyecskéző állomásfőnök, az állásából elcsapott kántortanító, a szerfőlött elegánsan öltözködő primnotar, az emberi kapcsolattartásban nem éppen következtes görögkeleti pápa és még sokan mások. Egy erdélyi falu hétköznapjait és a világpolitika nagy eseményeit egyaránt magába foglaló regényt, K. tiszteletes számadatokat és meditációt, családi eseményeket és köztörténetet tartalmazó, töredezett és fiktív diáriumát a sajátos nyelv gyúrja egységes egésszé. Ez a nyelv régies és metaforikus, szókinccsében népnyelvi és deákos (latin és román) eredetű kifejezések egyaránt találhatók (vala, vádoltatnak, őkelme, veselkedik, cibikkel, galagoly, fezdör, perfekt, ratifikál stb.). Ez a nyelv csak az első pillanatban teszi nehéz olvasmánnyá a könyvet. Ha beleéljük magunkat K. tiszteletes helyzetébe, ha elfogadjuk látásmódját, a regényben egyszerre minden természetessé és hitelessé, meggyőzővé és érvényes-sé válik.

2.

A regény mélyebb rétegét a „mesén”, a „kalandon” túli meditációs anyag, a történet megismerése nyomán fölbukkanó gondolatok, tündődések, eszmélkedések adják. Talán nem jelent meg szépirodalmi alkotás nálunk a közelmúltban, amely jobban rádöbentett volna az erdélyi magyarság kérdéseire, sorsára, múltjára, lehetőségeire, amelynek elolvasása után jobban értenénk Erdélyt, mint Köntös-Szabó Zoltán regénye. A kiadó ajánlása szerint az író művészi alapállása – „aktuálpolitikai szinten megfogalmazva” – „nemcsak a magyar–román közeledést szolgálja, hanem a megbékélés lehetőségeit kutatja”. Alighanem az írónak nem volt semmiféle „aktuálpolitikai szinten” megfogalmazott célja. De ha volt is, az akkor sem a megbékélés lehetőségeinek a kutatása volt. Már csak azért sem, mert aligha lehet közeledésről és megbékélésről beszélni ott, ahol ezt csak az egyik fél akarja. Az író célja sokkal inkább a jelen realitásával való kérlelhetetlen szembenezés, a történelmi tényekre való figyelmeztetés, a keserű számvetés volt.

Induljunk ki a legridegebb tényekből. Ezeknek szövegét ott olvashatjuk Köntös-Szabó Zoltán könyvében. 1. Az 1916. augusztus 17-én megkötött titkos egyezményben a királyi Románia kötelezi magát, hogy megtámadja Ausztria-Magyarországot, s ennek fejében az antant elismeri Románia jogát Erdélyre, a Partiumra és Bánátra. 2. A gyulafehérvári nyilatkozat kimondja a románok és az általuk lakott területek egyesülését Romániával. 3. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum Romániának ítéli Erdélyt. Ezek a tények, s a tények – tudjuk – makacs dolgok. Lehet azon tündődni, hogy Erdély sorsának alakulásában milyen káros szerepet játszott a hivatalos magyar politika bűne (pl. hagyta, hogy Erdély földjét bukaresti bankárok vegyék meg, s magyarok milliói pedig kitértorogjanak Amerikába), vagy milyen szerepet játszott az erdélyi magyar értelmiség naivitása, korlátoltsága, szűklátókörűsége; azon is lehet tündődni, hogy mi lett volna, ha nem hangzik el Linder Béla felelőtlen kijelentése: „Nem akarok katonát látni!”, hanem támad egy magyar Kemál pasa, és a Kárpátok hágóinak elreteszésével megakadályozza Erdély katonai előzölését; s azt is latolgathatjuk, hogy naivítás volt Wilson személyében és a nagyhatalmaknak a békekonferencián megnyilvánuló bölcsességében bízni – a történelem azonban nem ismer „mi lett volna, ha...”-féle kérdéseket. Egyet tehetünk: a tényeket tudomásul vesszük, és a mai, a jelen tennivalókat, valamint a jövő lehetőségeit mérlegeljük. Megoldást jelentene-e a finn példa? Karjalát, a Kale-

vala földjét úgy vették el a finnektől az oroszok, hogy minden finn embert, de még a temetőekben őrzött sírokat is átköltöztették a finnek a maradék országterületre. Ilyen átköltözésre kétféle erdélyi magyar nem ösztönözhető, s valószínű, az anyaország magyarsága sem volna kész a befogadásra. De az ötlet arra mindenképpen alkalmas, hogy elgondolkozzunk az anyaország felelősségén: a nemzetiségi megmaradás egyik feltétele: milyen példát ad az anyaország a hazaszeretetre, a tisztességre, az összefogásra, a rendre, mintakép marad-e az utódállamok magyarsága számára, vagy nem? Egy másik lehetőség a svájci példa: Kelet-Európa Svájca tudna-e lenni Erdély? Minden bizonnyal 1920-ban erre még volt reális lehetőség. Erdély akkor még önálló történelmi, földrajzi és etnikai, kulturális egységnek látszott. A Regát gazdasági és kulturális színvonalára mélyen az erdélyi iatt maradt, s az erdélyi magyarság és az erdélyi románság között valamiféle érdekazonosságot lehetett fölfedezni. (Ady is érzékelte ezt.) Talán még 1945-ben is föl lehetett volna támasztani a tervet. Tudta ezt a hivatalos román politika is. Ezért indította el a regáti, moldvai és havasalföldi románság nagyarányú betelepítését Erdélybe, ezért szorgalmazta a falurombolást. Mára már megváltoztak Erdély etnikai arányai: egyfelől a zsidók és a szászok pénzért megválthatták a kitelepülést, az emigrációt, másfelől megnőtt a betelepített románság súlya a helybeni, őslakos románsággal szemben, s ezzel megszűnt a svájci terv, az önálló Erdély lehetősége. Ugyanakkor egy sor mai gond ebből a mértéktelen áttelepítésből származik: a korábbi, etnikailag homogén közegekből átköltöztetett regáti román ingerült, és nem érti, hogy új környezetében miért talál más nyelven beszélő „idegeneket”.

Miért nehéz a közeledés és a megbékélés lehetőségéről beszélni? Ilyennek csak akkor van értelme, ha mindkét fél őszintén akarja. Az erdélyi magyarság szemmel láthatóan tudomásul vette sorsát, reális helyzetét, lehetőségeit. A román nacionalizmustól azonban távol állt az őszinteség. A gyulafehérvári nyilatkozat ígéretei mindmáig ígérek maradtak. A hivatalos román propaganda megtévesztő volt: mást mondott kifelé, más volt a gyakorlat befelé. A hivatalos román politika gyakran élt a békekötés és a békeszegés eszközével, a szavak és a tettek különbségével, az ígérek és a megvalósítás ellentétével. Ha a székelyek, a csángók „elmagyarított románok”, ha a történelmi kártétel és a hazugság büntetlen marad, ha az erőszak polgárjogot nyer, akkor nem lehet beszélni közeledésről és megbékélésről. Nem hatott az ilyen érvelés: Romániának lenne jobb, ha nem sanyargatná, hanem megadná a jogokat a kisebbségnek. Nem igazolódott a remény, hogy az erdélyi magyar értelmiség kontaktust tud találni a román értelmiséggel, s az utóbbi érzékeny és megértő a magyarság sorsa iránt. Ez a réteg felhígult, elvékonyodott, s zömében már nem az erdélyi magyar értelmiséggel vállal közösséget, hanem a nacionalista román politikához húz. Az erdélyi magyarság, úgy látszik, beletörődött sorsába: aki tehetett, vagy oka volt rá, emigrált, aki a történelmi örökséget, a hűséget, a maradást, az erkölcsi értékeket választotta, annak a nehezülő sors vált osztályrészévé. Sajnos, még ez a beletörődés sem zavartalan: a román nacionalizmus az erdélyi magyart nemzetiségi létében naponta sérti, ingerli, provokálja.

Van még egy súlyos tanulsága Köntös-Szabó Zoltán könyvének. A nemzetiségi kérdés megoldásában a Nyugatot illetően nem lehetnek illúzióink. Ahogy a magyarságot magára hagyták a török ellen (Nyugaton senki sem becsülte, hogy századokon át a kereszténység védőbástyája voltunk a mohamedán invázió ellen), úgy a nagyhatalmak, Amerika, Anglia és Franciaország ellenünk voltak 1920-ban Trianonban: nemcsak az első világháború veszteseként, hanem a nemzetre erőltetett Tanácsköztársaság miatt is

büntettek bennünket. De Jaltában, 1945-ben és 1956-ban sem keltek védelmünkre. Nyugaton nem ismernek, nem szeretnek bennünket, Nyugat számára nem vagyunk rokon-szenvesek. Hatásosabb a kárunkat szolgáló ellenpropaganda, mint értékeink megmutatása. Közmondásos a magyar széthúzás és pártoskodás: a magyar hadifogolytáborokban az ellenségeskedés, a magyar emigráció belső vitái. Más kérdés, hogy Trianon mai csődje a nagyhatalmak kritikája. Mindennél világosabban mutatkozik meg ez Kelet-Európa mai válságában, Jugoszlávia szétesésében, Csehszlovákia fölbomlásában. De azt is látjuk, hogy – talán épp a rossz lelkiismeret miatt – ma is tétlenek, nincs hatásos eszközüik a megoldásra, az ellenségeskedés megfékezésére, a kisebbségi és más emberi jogok védelmére.

A királyi Románia még adott valamit az erdélyi magyarságnak, mert tudta, hogy az ország belső békéje miatt erre szüksége van. Mi lesz a jövő? Ahogy széthullott a horvátországi szórványmagyarság – egyik része magyarországi menekülttáborokban senyved, másik része a Drávaszögben szerb megszállás alatt retteg, s csak maradék harmada él Horvátországban –, úgy porlik szét az erdélyi magyarság is? A mai román nacionalizmus idegesebb, mint a két világháború közötti volt. Ennek egyik oka minden bizonnyal az, amiről K. tiszteletes diáriuma még nem beszél, de amit történelmi ismereteink alapján mi már tudunk: a trianoni békediktátumot a történelem egyszer már – 1941-ben – felülbírálta. A román nacionalizmus talán jobban tudja mint mi: a történelem nem ismer örök békediktátumokat, nincs örök Trianon. De van tragikus és/vagy felemelő örök emberi helyzetállás. (*Magvető Könyvkiadó, 1992.*)

Füskés Tibor

A hiányzó történet boldog véget ér

GÉCZI JÁNOS: A TORONY

Nehéz dolog ma olvasni. A történet, amiért olvasunk, unos-untalan odatolakodik a tudatunkba a képernyőről vagy az újságok rövid „érdekes”-eiből. Már sem a rosszindulatunkra, sem a gyávaságunkra nincs szükség ahhoz, hogy gyilkosokkal népesítsük be a világot magunk körül. Az a szövegháló, amelyik szinte az eget is eltakarja a szemünk elől napostul, a képzeletünk helyett megteszi mindezt rövid idő alatt, frappánsan. A tragédia, amely a maga misztériumával néha-néha megtisztította mindennapjaink semmilyenségét annak bűneitől, viccé vált. A két és fél órányi színházi megrendülésből, az ennél jóval rövidebb, de még mindig huzamos miséből a „posztmodern” embernek marad a videoklip négy-öt percnyi, illetve a reklám húsz-harminc másodpercnyi csodálkozása. Életproblémákra kapunk pillanatok alatt egyértelmű megoldásokat. Csak hogy a csodálkozásnak és a csodálatnak túl sok köze nincs egymáshoz, az utóbbi megmarad a kultúra és a vallás, az előbbi pedig az e kettőt oly lelkesen helyettesítő posztmodern jellemzője. Eszemben sincs ezért kárhozotni a videoreklám-kultúrát. Az inkább a mi minőségünk képbe öltözése vagy vetkezése, és nem ok, hanem okozat. Nem miatta nincs istenünk, hanem nekünk nem kell az Isten. Túl sokat kellene vele beszélgetni, és akkor lemaradnánk az aznap esti rövid, könnyen emészthető megváltásról.